

Discursul religios la Nicolae Steinhardt
de
SORIN GUIA

Le travail présente les traits du discours religieux de Nicolae Steinhardt, qui fait appel à beaucoup d'exemples extraits de la littérature universelle. L'exposé est très cursif, les règles oratoires sont strictement respectées, le discours est adapté à l'auditoire.

Deși discursurile religioase se caracterizează printr-un caracter conservator, prin folosirea unor structuri și clișee argumentative specifice (în general se observă, la marea majoritate a predicatorilor, preferința pentru argumentarea prin citate biblice și patristice, care conferă autoritate, credibilitate și asigură adeziunea la ideile religioase enunțate)¹, unii oratori renunță, uneori, la strategia citării din texte patristice (în discursurile polemice cu alte confesiuni sau cu secte neoprotestante, care nu recunosc cultul sfinților), alteori chiar și la textele scripturistice (fie când polemica este purtată cu un auditoriu lipsit de latura spirituală, nedispus să accepte argumente sau explicații teologice, fie când autorul are în față un public intelectual), adaptându-și strategiile în funcție de contextul situațional și de natura auditoriului. Dacă în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea discursurile religioase se adresau în special unui public lipsit de educație (avînd scopul de a veni în ajutorul clericilor și credincioșilor prin traducerea cărților de cult, dar și a cazaniilor, care ofereau comentarii asupra pericopelor evanghelice), scrierile religioase ulterioare au avut în vedere un public cu un grad de cultură mai ridicat. Discursurile religioase diferă, în acest sens, în funcție de performanța comunicativă, de situația de comunicare, de auditoriu.

Discursurile religioase ale lui Nicolae Steinhardt² sînt diferite de clasicele cuvîntări religioase, remarcîndu-se printr-o expunere limpede, cursivă, dinamică. Structura predicilor sale nu ține cont de imperativele de ordin omiletic și catehetic, nu are în vedere o prezentare de tip dogmatic sau catehetic a problemelor religioase aduse în discuție. Incursiunea în artă și cultură³ și renunțarea la clasicele argumente scripturistice, argumente de autoritate în discursurile religioase, sînt cîteva dintre aspectele care diferențiază cuvîntările

¹ În general, în discursul religios funcția persuasivă este dependentă de textul biblic sau patristic, autorii urmărind să transforme textul sacru într-un model comportamental.

² Ieromonahul Nicolae Steinhardt (1912-1989) este cunoscut în cercurile intelectualilor mai ales ca scriitor, eseist și critic literar. Volumul *Dăruind vei dobîndi*, o carte cu un mare impact în rîndurile intelectualilor, conține 50 de predici originale, remarcabile prin frumusețe literară și putere de convingere.

³ Remarcăm recurgerea autorului la cunoștințe din literatura universală, exemplificări care sporesc simțitor valoarea cuvîntării.

monahului Nicolae Delarohia de cuvântările religioase ale înaintașilor și ale contemporanilor.

Predica intitulată *Sfântul Antonie cel Mare*⁴ este un panegiric⁵ rostit cu ocazia sărbătoririi acestui mare ascet. Textul scripturistic așezat la începutul cuvântării este ales din *Psalmi*: „De multe ori s-au luptat cu mine, din tinerețile mele și nu m-au biruit (Psalm 128, 2)”, text care are legătură cu esența discursului, cu viața plină de ispitiri pe care a dus-o Sfântul Antonie cel Mare⁶.

Încă din introducere, autorul urmărește clarificarea persoanei despre care se va vorbi, pentru a înlătura eventualele confuzii: „Praznicul sfântului de astăzi nu-l are în vedere pe Fericitul Anton de Padova, portughezul trăit în Italia în veacul al treisprezecelea, (...) ci pe omonimul său, Antonie cel Mare, egipteanul din secolele trei și patru, despre care știm că a trăit una sută și cinci ani” (p. 98). După prezentarea câtorva aspecte legate de viața sfântului, oratorul intră în subiect, menționând aspecte ale vieții sale spirituale: „Antonie este universal știut pentru marele lupte pe care le-a purtat cu dracii și marele ispite la care a fost statornic supus de aceștia. Îl urau și îl prigoneau cu o înverșunare ce-i stă spre cinste. L-au chinuit cu ispitele desfrânării, cu bățai, cu zgomote drăcești și cu tot felul de năluciri trimise buluc asupra-i. Au încercat să-l momescă folosind aurul și argintul, în zadar. Nălucirile de fiare (...)”⁷ nu s-au dovedit nici ele de priință diavolilor (...). Pe toate, nevoitorul le-a defăimat și surpat ca pe niște gunoaie și niște netrebnicii, nu însă fără îndelungate și grele trude. Din războiul acesta de zeci de ani cu vrăjmași neconteniți și neîmpăcați, Antonie a ieșit deplin învingător. I-a biruit pe draci, ajungând să stea de vorbă cu tartorul lor (...)” (p. 99).

După prezentarea sistematică a vieții plină de ispite a sfântului, monahul Nicolae Delarohia se oprește la două învățăminte importante oricărui creștin. Cele două învățături nu sînt enumerate și apoi analizate, ci, după prima învățatură enunțată și discutată trece la cea de-a doua; în felul acesta autorul încearcă să

⁴ Cuvîntarea este publicată în volumul Nicolae Steinhardt (Monahul Nicolae Delarohia), *Dăruind vei dobândi: cuvinte de credință*, Editura Mănăstirii Rohia, Rohia, 2005, p. 98-104. Facem precizarea că pentru exemplele utilizate în articolul de față am optat pentru păstrarea grafiei din ediția consultată, respectînd întocmai opțiunea editorului.

⁵ Panegiricul este o cuvîntare ocazională rostită într-o perioadă festivă din viața comunității, o formă de laudă și de cinstire a unui eveniment legat de istoria mîntuirii omului sau a sfinților care, prin faptele lor, contribuie la crearea unor modele de gîndire și de comportament creștinești; vezi, în acest sens, Costachi Grigoraș, „...*Propovăduiți Evanghelia la toată făptura!*...”, Editura Trinitas, Iași, 2000, p. 93.

⁶ Acest text sacru, așezat la începutul predicii, are scopul de a introduce auditoriul într-o atmosferă intelectuală specifică și de a conferi autoritate ideilor prezentate de orator.

⁷ Steinhardt face aici o paranteză în care amintește de scrierea lui Gustave Flaubert, *Ispitirea Sfântului Antonie*, inspirată din viața Sfântului Antonie cel Mare: „(cele mai felurite și spăimîntătoare au sfîrșit imaginația multor pictori și scriitori, în special pe a marelui Gustave Flaubert în vestita lui povestire *Ispitirea Sfântului Antonie*)” (p. 99).

mențină trează atenția auditoriului, creînd starea de așteptare, de curiozitate pentru ceea ce va urma.

Oratorul enunță prima învățătură, pe care apoi o prezintă transpusă în diverse opere de artă: „Cel dintâi învățământ: prin luptă și rezistență se ajunge la constatarea faptului că toate marile ispite, în ciuda caracterului tragic și iremediabil în care încearcă Satana să le înveșmânteze și virulenței ce izbutește să le confere, nu-s nimic alta decât fum și amăgiri, aburi și iluzii. Lucrul acesta l-au înțeles de minune doi importanți artiști creștini ai secolului nostru: regizorul italian de filme Federico Fellini și pictorul catalan Salvador Dali” (p. 99-100)⁸; „Acesta-i unul din nemuritoarele merite ale monahului Antonie. (...) Fellini și Salvador Dali, în zilele noastre, n-au făcut și ei decât să-i urmeze învățătura și să redea viața, prin arta lor cinematografică și picturală, experienței sale irezistibile” (p. 101). Vorbind despre pictura lui Salvador Dali (care înfățișează ispitele diavolului ca pe niște uriași elefanți cu „trupurile lor urieșești proptite pe niște picioare subțiri și lungi ca de insectă!”), în comparație cu reprezentarea umilă a sfântului Antonie), autorul menționează un lucru deosebit de sugestiv din tabloul pictorului catalan: „Antonie ține totuși în mâna-i dreaptă ridicată o armă de încredere (și lucrătoare): crucea” (p. 100). Imediat apelează la o întrebare, urmată de explicații minuțioase, autorul urmărind antrenarea auditoriului în discuțiile avansate: „Ce vrea să însemne contradicția aceasta anatomică, trucul acesta figurativ, disproporția aceasta catastrofală făurită de scăpărătorul artist atât de profund creștin? Nimic altceva decât că ispitele și ademenirile vrăjmașului sunt simple iluzii lipsite de concretețe, de temeii, de gravitate” (p. 100). Nicolae Steinhardt pornește de la optica acestei învățături în lumina artiștilor, de la trucurile estetice folosite de aceștia, pentru a sublinia, pentru a accentua teza sfântului, enunțată anterior⁹. Autorul nu recurge la clasicele argumente scripturistice sau patristice, ci își convinge auditoriul cu cunoștințe din sfera la care acesta aderă¹⁰.

Cea de-a doua învățătură face referire la faptul că „adevăratul monah ori autenticul creștin nu poate fi niciodată supărat, acru, încrunțat, bosumflat, mahmur, îmbufnat, botos”. În acest sens, amintește de *Viețile Sfinților*, care

⁸ Cele două manifestări artistice sînt prezentate în rîndurile care urmează; mai mult, Steinhardt amintește în acest context și pe Racine, Goethe (în *Faust*), Freud, Schnitzler Wedekind, Baudelaire, Proust, dar și pe Macedonski, Gib Mihăescu, Panait Istrati, Mircea Streinu, care, în scrierile lor, au scos în evidență caracterul tragic al ispitelor.

⁹ Cu siguranță, monahul Nicolae Delarohia se afla în fața unui auditoriu bine pregătit din punct de vedere intelectual, dar nu la fel și din punct de vedere spiritual; de aceea apelează la strategia captării publicului cu aspecte interesante din sfera artei și a culturii.

¹⁰ „Discursul persuasiv trebuie să se adapteze auditoriului pe care urmărește să-l convingă, dat fiind că nu se poate desfășura decît pornind de la ceea ce admite auditoriul său”; cf. Chaim Perelman, *La philosophie du pluralisme et la nouvelle rhétorique*, în „Revue Internationale de Philosophie” 127/12, 1979, p. 14, apud Daniela Roventă-Frumușani, *Argumentarea. Modele și strategii*, Editura Bic All, București, 2000, p. 26.

prezintă modalitatea de manifestare a sfântului Antonie: „*Viețile Sfinților* ne spun despre acel pe care cu admirație și venerație îl prăznuim astăzi că «nu era ca un crescut în munte și îmbătrânit acolo, având obicei sălbatic, ci era vesel, blând și politicos»” (p. 101). Cele trei caracteristici amintite în citatul anterior sînt repetate în fraza următoare: „Vesel, blând și politicos: acestea sunt însușirile ce se cade să le dovedească monahul creștin, câtuși de puțin încruntarea, posomorea ori cerbicia. (...) crâncenul călugăr creștin nu e nici creștin, nici monah” (p. 101).

Comportamentul sfântului Antonie, lupta împotriva patimilor și a ispitelor diavolești sînt prezentate ca model comportamental pentru orice creștin¹¹: „Da, Sfântul Antonie ne poate fi, în orice clipă a vieții, model de tărie în lupta cu dracii (...) cărora le-a și spulberat principalele trucuri, vădind caracterul iluzionist și fantastic al marilor ispite la care recurg de preferință în lupta lor cu bieții muritori (...). Apoi Antonie rămâne dascăl de bună și cuviincioasă purtare creștină și monahală, învățându-ne pe toți – mireni și monahi – a ne sârgui și constrânge (la nevoie) să fim buni, blajini, amabili, îngăduitori (...). Să luăm aminte din viața Sf. Antonie...” (p. 102-103). Credincioșii sînt îndemnați să imite modelul comportamental al Sfântului Antonie, să pună în practică învățăturile acestuia, care, și după atîtea secole, sînt de actualitate. „Bătrânul acela de demult” (p. 104), s-a luptat cu patimile și cu ispitele diavolești, care nu s-au îndulcit o dată cu trecerea anilor. Sfaturile pustnicului egiptean sînt sfaturi pentru toate vremurile, indiferent de contextul social al epocii. Acesta este mesajul la care voia, de fapt, Steinhart să ajungă.

Încheierea discursului¹² reia îndemnurile de imitare a Sfântului Antonie, exprimîndu-și, în același timp, speranța că mesajul său va fi receptat cum se cuvine, spre folosul și urcușul spiritual al fiecărui creștin: „Ceea ce ne transmite cu privire la războiul împotriva diavolilor ori referitor la corecta purtare a monahului nefățarnic își află un ecou puternic în inimile noastre, deoarece atît ispitele diavolești cît și capcanele vieții de obște s-au schimbat doar prea puțin. De-am avea numai urechi de auzit, minte de priceput și voință de pus în aplicare!” (p. 104).

Preferința autorului pentru strategia citării din literatură și artă se întrevede și în predica *La duminica ortodoxiei*¹³. Predicatorul pornește de la nuvela lui Mircea Eliade, *O fotografie veche de 14 ani*, pe care o prezintă în detaliu. Pornind de la credința simplă, necoruptibilă a tînarului român, Dumitru, autorul construiește, folosindu-se de caracterizările acestuia, portretul ortodoxului: „Dumitru nu e un teoretician, un partener într-o discuție abstractă și erudită. E un uimit, un indignat, dar totodată un blajin (...). Dumitru, scurt spus, e un ortodox.

¹¹ De fapt, acesta este scopul panegiricului, de a lăuda și de a cinsti activitatea sfinților care, prin faptele lor, contribuie la crearea unor modele creștinești de gîndire și comportament.

¹² Epilogul readuce în atenția auditorului argumentele forte, rezumînd ideile de bază ale cuvîntării, cu scopul de a obține asentimentul, azeziunea din partea interlocutorilor.

¹³ Cuvîntarea este inclusă în volumul *Dăruind vei dobîndi*, p. 250-255.

Și mai ales un ortodox român, crede în Dumnezeu, har, minuni, în harul preoțesc, în puterea rugăciunii și în putința de mântuire a omului în Biserică. (...) Dumitru nu se lasă amăgit, ispitit, descumpănit. (...) Crezul lui Dumitru e strict ortodox, el dă glas în harul acela american, atât de altul decât lumea păstorească de unde a plecat, elementelor fundamentale ale cugetului ortodox răsăritean” (p. 253-254).

Spre deosebire de predica anterioară, discursul religios al lui Nicolae Steinhardt aduce noutăți. Autorul nu recurge la clasicele argumente scripturistice sau patristice, ci își convinge auditoriul intelectual apelând la cunoștințe din sfera literaturii și a artei. Steinhardt respectă regulile oratorice, adaptându-și discursul auditoriului pe care urmărește să-l convingă. Incursiunea în artă și cultură, recurgerea la cunoștințele din literatura universală sporesc valoarea cuvântărilor sale religioase. Observăm expunerea limpede, cursivă, într-un limbaj simplu, dar cultivat. Talentul oratoric este dublat de cel literar, dezvăluind ținuta intelectuală a predicatorului.